

*A liberalizmus és a hazaszeretet hitvallása**Szabadság és nemzet Beksics Gusztáv politikai gondolkodásában*

Beksics Gusztáv (1846–1906) munkássága manapság szinte teljesen ismeretlen, pedig korának, a XIX. század utolsó harmadának igen termékeny publicistája és politikai gondolkodója volt. Számos kortársához hasonlóan a nagy reformkori generáció szellemi örökségét a pozitivista tanokkal vegyítette, a klasszikus liberális szabadságfilozófiához az állami beavatkozás szükségességét kapcsolta. Programját mindvégig a magyarság érdekpoltikájának figyelembevételével alakította, fejlesztette. Egész munkásságára kiható érvénnyel vallotta, hogy „liberális egész lelkületében; de ha liberalizmus és a magyar érdek ellentétben volna egymással, akkor minden fontolódás nélkül feláldozná az előbbit az utóbbinak oltárán” (*Legújabb politikai divat* – 1884). E hitvallás jegyében alakult pályája, amelynek során mint értelmiségi, publicista képes volt a rendszer külső kritikájára, ugyanakkor mint szabadelvű képviselő és minisztériumi tisztviselő az eszmék gyakorlati alkalmazásában is részt vállalt.

EGY XIX. SZÁZADVÉGI ÉRTELMISÉGI PÁLYA

A délszláv eredetű, vidéki tanító családjából származó Beksics egyházi és jogi tanulmányai után eleinte a független liberális értelmiség szerepkörével próbálkozott. Kezdeti évei a szépirodalom vonzásában teltek el. Ismertséget leginkább a spanyol nyelvből fordított versek, elbeszélések, színművek hoztak számára (később, 1880-ban saját regénnyel is jelentkezett *Barna Arthur* címmel). Szépírói hajlamai vitték az újságírás közelébe: 1869-től a *Pesti Naplónál* Kemény Zsigmond segédjeként ismerkedett a centralista tanokkal, ugyanakkor Rákosi Jenőn keresztül érintkezésbe került saját generációjának szűk körű, de politikai és kulturális kihatása miatt jellegmeghatározó csoportjával, a közjogi politikától függetlenedni kívánó, Pulszky Ágost, Arany László, Keleti Károly, Asbóth János és Toldy István nevével fémjelzett fiatal értelmiségi tömörüléssel. Velük együtt haladva, a romantika és a pozitivismus együttes hatása alatt próbálta a polgári haladás ügyét előmozdítani a rövid életű *Reform* című lapnál.

A hírlapíró társadalomban egyre otthonosabban mozgó Beksics az 1875-ös fúziót követően a Szabadelvű-párti *Ellenőr* szerkesztőségébe lépett, majd 1880-tól Bródy Zsigmond meghívására a függetlenséget programszerűen hirdető *Neues Pester Journal* számára is dolgozott. Heves publicisztikai harcokat folytatott, de a nyolcvanas évtized elejére neve egyre ismertebb alapos jogi és történeti vizsgálódásainak köszönhetően is. 1877 és 1885 között részt vett az aktuális jogi problé-

mákat felszínen tartó *Magyar Igazságügy* munkájában. Emellett alig másfél év leforgása alatt két történeti vonatkozású munkával jelentkezett, mindkettő egykori mesterének és a centralisták bűvkörében íródott. Szerzteágazó érdeklődését nem is egészen korszerű „polihisztorságnak” tekinthetjük, amely értelmiségi pozíciójának megerősítésével járt együtt.

Eszmeteremtő értelmiségiként Beksics hamar találkozott az eszmék érvényesítésének problematikájával, és miként számos pályatársa, ő is a „részvétel”, a nyílt politikai és állami szerepvállalás mellett döntött. 1881-től már vezércikkekkel látta el a Légrády testvérek vállalkozását, a *Pesti Hírlapot*, a következő év szeptemberétől pedig elkötelezte magát *A Hon* és az *Ellenőr* összeolvadásából született új kormánylapnak, a *Nemzetnek*. Vezércikkei eszmerendszerének részegységei, szilánkjai voltak, amelyeket időről időre nagyobb tanulmányokban, kötetekben, röpiratokban foglalt össze (több mint harminc önálló műve látott napvilágot). Az említett lapoknál eltöltött időszak ugyanakkor életrajzi szempontból is mérföldkövet jelentett: egyrészt kezdetét vette közel két évtizedes munkakapcsolata Jókaiival (aki ekkor a *Nemzet* főszerkesztője), másrészt – számos kortársához hasonlóan – a politika hátországából annak előterébe lépett. Tisza Kálmánhoz fűződő jó viszonya 1884-ben a sepsiszentgyörgyi kerületben mandátumhoz juttatta. Beksics a „generálisban” látta Deák méltó utódját, a kiegyezés után megkezdődött modernizációs folyamat, párosulva Tisza erős személyiségével, alkotta nála az „első nagy nemzeti koncentrációt”, ezért rendszerére bízta volna több éve hangoztatott reformelképzeléseit. Igaz, erdélyi gyökerek nélkül lett a Székelyföld képviselője – ami igazodott a kor választási gyakorlatához –, mégis következetesen vállalta választókerületének gondjait, azok orvoslására programot dolgozott ki, amelyet aztán a kormánypárt helyi szócsove, a *Székely Nemzet* oldalain ismertetett meg választóival. Igen aktív publicisztikai tevékenysége azt jelezte, hogy képviselőházi tagsága ellenére a gondolatok előkészítési, mérlegelési területének továbbra is a sajtót tartotta.

1892-től vezércikkeiben már az eszmék megvalósításához szükséges személyi és intézményi feltételek mielőbbi megteremtését is sürgette. A Wekerle-kabinetnek azt javasolta, hogy a „tudomány és a készség” képviselőit emelje be az igazgatási apparátusba. Gondolatai 1894-re meghallgatásra találtak, olyannyira, hogy számára egy új miniszteri tanácsosi státust rendszeresítettek. Beksics az egész magyar közjog külső és belső vonatkozásainak megvilágítását tűzte ki célul, hivatását a miniszterek mögött álló „felvilágosító szolgálat” megalapításában látta. Wekerle távozása után régi barátja, Bánffy Dezső került a kormányelnöki székbe, tanácsosi iratai közül ekkor több az aktuális belpolitikai harcok és az általuk felkorbácsolt nemzetközi viharok lecsendesítésének igényével készült. Beksics hitte, hogy a külföld előtt egy konszolidált Magyarországot kell megjeleníteni, ezért belső elaborátumai mellett számos idegen nyelvű tanulmányt publikált, sőt, Párizsban könyvei jelentek meg. A millennium ugyancsak jó alkalmat adott arra, hogy a Monarchia alászállt európai presztízsének felemeléséről értekezzen.

Elképzelései idővel egyre kevésbé találkoztak Bánffy kormányzati módszereivel, ezért 1896 októberében visszatért a képviselőházba és a napi publicisztikához. Újra belevetette magát reformrendszerének népszerűsítésébe: régi lapjai mellett bő

egy évig írásokkal látta el a *Budapesti Naplót*, s jelzésértékű volt, hogy 1897 közepén több vezércikket írt Neményi Ambrus Apponyival rokonszenvező *Pesti Napló*-jába. Még hivatali idejében megkezdett történeti kutatásaival bekapcsolódott a legreprezentatívabb ezredévi tudományos vállalkozásba: *A Magyar Nemzet története* című sorozat 10. kötetében a szabadságharcot követő évtizedek megírását vállalta el. 1899-ben Széll Kálmán kinevezte az új félhivatalos lap, a *Magyar Nemzet* egyik főszerkesztőjévé (a másik Jókai volt). Beksics Tisza Kálmán után újra megtalálta „vezérét”, Szélllel kapcsolatban a „második nemzeti koncentrációról” beszélt, bizakodó volt, úgy tűnt, hogy reformtörekvései nem reménytelenek, politikai elképzeléseiből számos elemet a kormányprogram szintjére emelnek.

A századforduló politikai közéletében azonban Beksics gondolatai nem tudtak meggyökeresedni. 1903-ban feleségének (a színésznőként induló, majd szépírással és lapszerkesztéssel foglalatokodó Bogdanovich Krisztina) halála hosszan tartó válságba sodorta, Széll lemondása pedig már a politikai pálya lezárulását jelezte. Az új generáció politikájával, amelyet Tisza István képviselt, nem tudott azonosulni, 1904. január elején leköszönt a *Magyar Nemzet* főszerkesztői állásáról. A politikához való viszonyának változását jelezte az is, hogy ebben az időben újra élénken foglalkoztatta a színműírás. 1905-ben megbukott a választáson a Bánffy-féle Új párt jelöltjével szemben. Minden bizonnyal csalódottsága is befolyásolta abban, hogy elfogadta az újságírás peremterületének számító *Budapesti Közlöny* főszerkesztői státusát. Személyes kudarcánál még nagyobb megrázkódtatást jelentett, amikor a rendszer alapjait látta veszélybe kerülni. A „darabont-kormány” törvénytelen rendeletei ellen a „nemzeti ellenállás” vezérorgánumává lett *Budapesti Hírlapban* névtelen cikkek sorával tiltakozott. 1906-ban elérkezettnek látta az időt, hogy újraértékelve a kiegyezés utáni politikai folyamatokat, május 7-én bekövetkezett halálával azonban visszatekintése befejezetlen maradt (*A Szabadelvű párt története* című műve halála után jelent meg).

BEKSICS A SZAKIRODALOMBAN

A széles körben ismert Beksics alakja halálát követően elhomályosult, a szakirodalomban azonban gondolatai nem merültek feledésbe – igaz, szerepének tudományos megítélését nagyban befolyásolták a múlt századi történetírásban jelentkező áramlatok. A harmincas évek derekán Szekfű Gyula a Trianon utáni társadalmi romlás okainak keresésekor Beksics működésére is kitért. Tudományos munkáit megalapozó politikai publicisztikájában határozottan utalt rá, mint a „liberális publicisztika fejére”, aki ebben a szerepében jelentősen hozzájárult a társadalmi és szellemi erők szerves organizálását sürgető törekvések ellehetetlenítéséhez, hiszen írásaiban rendre támadta a korabeli konzervatív mozgalmakat. Így történhetett Szekfű szerint, hogy az államhatalom tragikus szétesésekor a társadalom kohézió híján magatehetetlenül esett szét darabokra (*Három nemzedék* – 1934). Máshol Grünwald Bélához és Bánffy Dezsőhöz hasonlította, és az „erélyes nemzetiségi politika” egyik megtestesítőjeként mutatta be, ugyanakkor a magyar birodalmi el-

képzeléseit a beteg és hanyatló társadalom egyértelmű jeleként értelmezte. Ezért őt a hatvanhetes rendszer jellegzetes válságjegye, a nemzetállami illúzióáradat meghatározó ideológusaként tüntette fel. Ezért is helyezte vele párhuzamba a magyar imperializmus más programkötőit, Hoitsy Pált és Rákosi Jenőt (*Magyar Történet*, 5. kötet – 1936). Hasonló kontextusban vizsgálta a három gondolkodó elképzeléseit ezekben az években Gratz Gusztáv: a „Nagymagyarország” terveket a kor tipikus jelenségének, mintegy a közgondolkodás leképződésének tekintette. Szerinte eszméik ismerete nélkül nem lehet megérteni a századforduló utáni politikai mozgalmakat (*A dualizmus kora* – 1934). 1944-ben jelent meg Pikéthy Károly dolgozata, amely elsőként mutatta be Beksics teljes életművét. Az egész pálya áttekintésének igénye megvédte a kolozsvári egyetem fiatal gyakornokát attól, hogy pusztán az imperialista ábrándokat hajszólo értelmiségi alakját alkossa meg. Beksics reformelképzeléseinek vázolásával a portré színesebb lett, hőségének történeti jelentőségét – az addigiaktól eltérően – elismerően méltatta, amelynek során arra a következtetésre jutott, hogy a magyar birodalmi koncepció a magyarság megmaradásának elengedhetetlen feltétele. Ezzel kapcsolatban persze meg kell jegyeznünk, hogy itt nem annyira egy sajátos történelemszemlélet, történeti iskola hatása érezhető, mint inkább a háborús esztendők korszelleme.

A második világháború után Beksics recepciójára a polgári történetírás marxista kritikája nyomta rá a bélyegét. Az ötvenes évek közepén Pach Zsigmond Pál részben Beksics történetírói munkásságának tudta be, hogy kora történelemszemléletében eluralkodott 1848 hiperkritikája, s 1867 viszonylagos pozitívumainak eltűlése (*Századok*, 1955, 1. sz.). Majd Horváth Zoltán sem mulasztotta el a századforduló haladó szellemi erőinek ellenpontjaként említeni őt, mint „ultrasovén” publicistát (*Magyar századforduló* – 1961). Az ilyen és ehhez hasonló megközelítések tarthatatlanságát érezte meg L. Nagy Zsuzsa, amikor 1963-ban közzétette terjedelmes tanulmányát Beksics pályájáról és gondolkodásáról. Dolgozata meggyőzően ábrázolta – mint, ahogy bevezetőjében definiálta – „a liberális nacionalizmustól a korszak jellegzetes magyar imperialista sovinizmusáig” eljutó gondolkodó polgári haladást célzó reformpolitikai lépéseit, majd ezek kibicsaklását és a „nemzeti állam” feltétlen szolgálatának az expanzív birodalom vágyába torkollását (*Századok*, 1963, 6. sz.). A következő évtizedekben egyre többen hivatkoztak Beksics munkásságára. Szabó Miklós a korszak politikai gondolkodásának szentelt tanulmányaiban rendszeresen foglalkozott Beksics társadalmi programjával. A nyolcvanas évek elején a jogtudományban Szabó Imre a XIX. század első fele jogbölcséletének rekonstruálásakor utalt eredményeire (*A burzsoá állam és jogbölcsélet Magyarországon* – 1980), az évtized derekán pedig Baka András Grünwald Bélával állította párhuzamba (*Állam és jogtudomány*, 1985, 2. sz.). Említenünk kell a Kosáry Domokos és Németh G. Béla által szerkesztett nagy sajtótörténeti vállalkozást is, amelyben Gergely András, Veliky János és Buzinkay Géza, miközben az egyes lapok jellegmeghatározó cikkeit ismertették, a korszakban mértékadó zszurnaliszták gondolatainak sajátos rendezési elven alapuló gyűjteményét is megalkották. Beksicsnél is párhuzamosan bontakozik ki itt az újságírói és az ideológiateremtő tevékenység,

így megismerhetővé válik eszmevilágának számos eleme (*A magyar sajtó története, 1867–1892, II/2.* – 1985).

Az utóbbi évek szakirodalmára tekintve Kövér György Beksics dzsentritivának nagy lökést adó nézeteit mint a hosszú XIX. század középrend/középosztály koncepciójának egyik jellegzetes manifesztációját szemlélte (*Századok*, 2003, 5. sz.), Marius Turda pedig a „nemzeti felsőbbrendűsége” vonatkozó elképzeléseinek bemutatásával a szociáldarwinizmusban gyökerező századvégi faji gondolkodás és a nacionalizmus egymáshoz való viszonyát kívánta feltárni, történeti keretbe helyezni (2000, 2004. június). Külön ki kell térni Tókéczki Lászlónak a Modern ideológiák sorozatban megjelent gyűjteményére. A liberálisok írásából a reformkortól egészen a XX. század harmincas éveikig válogató munka Beksics publicisztikájából is közölt, így a szélesebb körben szinte teljesen elfeledett gondolkodót újra visszahelyezte a szabadelvű gondolkodók sorába (*Magyar liberalizmus* – 1993). E cél vezérelte e sorok íróját is, amikor a Magyar Pantheon sorozat részeként megjelentette Beksics publicisztikáját és beszédeit tartalmazó szövegválogatását (*Beksics Gusztáv* – 2005).

ESZMÉI ÉS POLITIKAI PROGRAMJA

Beksics politikai pályája az 1867 utáni alkotmányos intézményrendszerét kialakító Magyarország szellemi közegében bontakozott ki. Ő és a hozzá hasonló iránykeresők azt vizsgálták, hogy a modern koreszméknek milyen lehetőségei vannak a dualizmus keretei között.

A jogelméleti tájékozódás fordította figyelmét igen hamar a szabadságjogok felé, de szerepe volt annak is, hogy a szabadság és a demokrácia viszonyrendszerének vizsgálata talán soha nem került annyira a politikai gondolkodás középpontjába, mint éppen a XIX. század második harmadában, a levert forradalmakat követő évtizedekben. Európában J. S. Mill műve keltette a legnagyobb feltűnést, és Magyarországon is több elemző munka született. Beksics azokhoz kapcsolódott, akik értekező, érvelő módon fejtették ki gondolataikat a szabadságról (Eötvös József, Kállay Béni, Asbóth János, Greguss Ágost). A magyar jogfejlődést elemezve a Tripartitum nemesi kiváltságait, mivel a jogkiterjesztés folytán azokban részesült az ország egész lakossága, sajátos magyar szabadságforrásnak tekintette, ugyanakkor szívesen kutatta az egyéni szabadság érvényesülését a korabeli jogrendszerben: 1879-ben – még a Csemegi-kódex hatályba lépése előtt – leginkább a letartóztatás és házkutatás terén megnyilvánuló bírói és rendőrségi munka szabályozatlanságát kifogásolta. A statisztikai adatok összességükben meggyőzték a szabadsággaranciák sürgős kiépítésének szükségességéről. Igazságügyi reformtervében figyelembe vette a nyugat-európai perrendtartások eredményeit és hiányosságait, és pontosan megjelölte az elővizsgálatban szükséges változtatásokat: a helyes vádeljárási elvet, vagyis a szerepek (államügyész – bíró – védő) pontos felosztását, a contradictorius (a vád és a védelem kölcsönös, ütköztető meghallgatásán alapuló), továbbá a nyilvánosságot és a szóbeliséget, illetve a védelem egyenjogúságát. Nélkülözhetetlen-

nek tartotta továbbá a vizsgálati és a preventív fogság éles elkülönítését, az óvadék intézményét pedig csak a nagyobb vétségek esetére terjesztette volna ki. Igaz, az egyéni szabadságot a legszélesebben vett szabadelvűség alapjának tekintette, tudta azonban, hogy bizonyos esetekben elkerülhetetlenek a megszorítások. Csatlakozott Mill azon tételéhez, hogy a cselekvési szabadság csak a törvények által megszabott teljes körű egyénekre alkalmazható, s éppen ezért a büntethetőséget is csak a 12. évet betöltött személyekre ajánlotta. Úgy vélte, nem engedhető meg az sem, hogy az egyén zavart okozzon a jogszerű állami működésben, így a törvényes hatósági eljárással szembeni ellenállást elutasította. A hírlapok útján elkövetett becsületsértésekben az egyén magánéletének sérülését látta, ezért az 1867-ben életre hívott sajtóesküdtszéket szervezetileg megújította volna. A bűnügyi esküdtszék intézményének elméleti hasznait elismerte, de mivel létrehozásuk esetén ezek csak egy nyelven működhetek volna, óvott attól, hogy az ország nyugalma ily nagy kihatással bíró fórumokat a nemzetiségi vidékeken megfosszák magyar jellegüktől, vagy éppen a magyar nyelv kötelezővé tételével korbácsoljanak fel beláthatatlan következményekkel járó indulatokat.

A nemzeti érdekre felépített érvrendszerét következetesen alkalmazta a politikai szabadságjogok tekintetében is. Itt is hangsúlyozta a magyar fejlődés specifikus jellegét, vagyis a polgárság gyengesége folytán a nemesség jellegadó szerepét, amelyet az öröklési és birtokátruházási törvényekből eredeztetett. Az ősiség intézményét úgy állította be, mint céljaiban arisztokratikus, eredményeit tekintve demokratikus szabályrendszert, mivel hozzájárult a nemesség elszegényedéséhez és elszaporodásához, s ezáltal fogékonnyá tette az egyenlőségi eszmék iránt. A történeti példa igazolta számára, hogy a demokrácia – az individuális szabadsággal ellentétben – nem az emberekben kezdetektől meglévő vágy terméke, hanem konkrét társadalmi és gazdasági okok következménye. Beksics demokráciafelfogásának egységét leginkább a politikai szabadság határaitól való elképzelései adják. Elsősorban a külső nyomás hatására megindult alkotmányörzésből fakadó, az idegen elemeknek túlságosan nagy teret engedő, társadalmilag-politikailag mélyrehatóbb változásokkal szemben alkalmazott „fajkonzerválás” szerepére utalt. Ugyanakkor kiemelte, hogy ez a korlátozás nem jelentette egyben a szabadságtól való elfordulást, mivel az nem állt kölcsönös viszonyban az egyenlőségi eszmével. Jellegzetes történeti nézőpontjával egyrészt indokolta korának politikai berendezkedését („királyi demokrácia”), másrészt eszméinek háttérrel biztosított. Ilyen alapon nyugodott szabadelvűsége és az egyre hangsúlyosabbá váló nemzeti (érdek)politikája, amely a sajátos magyar nemzetiségi viszonyokra való hivatkozással szelídítette a demokráciát az egyéni szabadság rendszerében feloldódó egyenlőségé.

Modernizációs programjának kidolgozásakor hiányolta az „erős közszellem” támogatását. A jogi és politikai közönybe süllyedt társadalmat átfogó nemzeti cél megjelölésével próbálta mozdulatlanságából kimozdítani, a „konzerválás” tényéből eredő statikus állapotból egy dinamikus program segítségével akart továbblépni. A közszellemet végül a magyarosító politika hívószavával ébresztette, a társadalom

részvételét kezdetben a „grammatikai egység” hosszú távú megteremtésétől várta. A hazai németiség és zsidóság asszimilációjával elégedett, és a kisebb nemzetiségi töredékek beolvadását tekintve optimista volt, az akadályokat inkább a szlovák és román területek meghódítása előtt látta. Első helyen számolt a városok kultúra- és nyelvterjesztő hatásával, sürgette a főbb régióközpontok magyarosítását, a folyamat felgyorsulására, a társadalmi részvétel fokozódására pedig kedvezőnek ítélte meg a gomba módra szaporodó közművelődési egyesületek működését. Épp ezért tevékeny részt vállalt az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület munkájában, és lelkesítésére alakult meg 1890-ben a Dunántúli Közművelődési Egyesület.

A nyolcvanas évek derekán főképp Beksics munkássága adott lökést a komoly történeti előzményekre visszatekintő középosztályvitának. Korának polgári közép-rétegét megkerülhetetlennek vélte a társadalom kulturális és főleg erkölcsi megújításában, viszont még gyengének ahhoz, hogy a nemzeti érdek mentén szerveződő politika misszióját egyedül a vállára terhelhesse. A tradicionális vezető réteg, a dzsentrí szerepét a hivatalvállalás tömeges jelensége miatt kontinuusnak ítélte, de részben jogosnak érezte az osztály pusztulásáról szóló panaszokat is. Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy kizárólagosan egyik osztályt sem nevezheti meg a korkövetelmények megvalósítására érett társadalmi alakulatnak. Beksics „összeolvadásról” álmodozott, biológiai módszerrel konstruált elitje egyszerre volt új és nemzeti: új, mert a polgárság és az új birtokosság által képviselt, modernizációs igényeknek megfelelő vállalkozási szellem és munkaszeretet jellemezte, ugyanakkor nemzeti, mivel a dzsentrí évszázados hazafisága révén beépülő patrióta szellem is karakterjegye. Az arisztokrácia és a főpapság antidemokratikus természeté miatt nem vehetett részt a programban. Tükröződött ez főrendiházi reformelképzeléseiben is, álláspontja ugyanis az volt, hogy a magyar felsőház csak akkor felelhet meg a korszak igényeinek, ha abban királyi kinevezéssel a vagyon, a tudomány, a közigazgatás, az igazságügy és a katonaság reprezentánsai is helyet kapnak.

Elképzelése gyors és heves reakciókat váltott ki, jelezve a hagyományos politikai vezető réteg tévesztési félelmeit, a polgári átalakulást kritizáló újkonzervativizmus szellemét. Beksics az 1867-ben megszületett társadalmi kibékülést, liberalizmusának alappilléret és a nemzeti érdeket együtt érezte veszélyeztetve, amikor csoportérdekű ideológiák ellen fordult. Aggódott az ultramontán világjelenség és az agrárizmus, illetve a velük „szövetséges” nemzetiségi aspirációk miatt. A formálódó középosztály védelmében ítélte el a germanizáció élharcosát, a Schulvereint és az egyre nyíltabb, a politika színpadára fellépő antiszemitizmust. Az Európában jelentkező szocializmus eleinte inkább „csak” elméleti probléma számára, mint közvetlen veszélyforrás, ettől függetlenül kárhoztatta az anarchizmussal egyetemben. Közvetlenebbül hatottak rá az alföldi agrárszocialista megmozdulások, ezért okainak megismerésére nagy hangsúlyt helyezett.

A társadalom kötőszövetét lazító betegségek és fejlődési rendellenességek ellenszereként az állam felé fordult. 1889-ben átfogó nemzeti programot hirdetett, a liberális „jogállam” fogalma mellé a „nemzeti állam” céleszméjét helyezte, és beharangozta

a „nemzeti politika” megindítását. Ő is úgy gondolkodott, hogy a jó közigazgatás a legfőbb eszköze az állam megszilárdításának, a nemzetiségi és társadalmi ellentétek kibékítésének. Konceptiója az államhatalom–autonómia–jogvédelem hármasság pillérére épült, amelyet azonban sajátos módon a nemzeti eszme céljaihoz idomított. A kinevezett főispán hatalmának megerősítése a választott alispán kezének megkötésével párosult, a közigazgatási bizottság súlyának növelése a közgyűlés jogkörének szűkítésével járt együtt, és ezek együttesen – meglehetősen ellentmondásosan – a régi megyei igazgatási technika és a modern autonómia szigorú beszabályozását egyaránt jelentették. Programjában azonban nagyon értékesnek tekinthető a közigazgatási bíróság, amely fontos jogállami intézménnyé vált. A nyugati minták és a magyar tradíciók figyelembevételével megalkotott reform mezsgyéjén a nemzetiségi szempont állt őrt, mivel minden olyan területi felosztástól mereven elzárkózott, amely további nem magyar többségű megyéket eredményezett volna.

Közoktatási elképzelésein épp annyira nyomot hagytak az ország nemzetiségi viszonyai, mint a liberális szabadság gondolat. A középszerűségből kitörni kívánó egyéniség érdekében követelte a nevelési rendszer általános színvonal-emelését, ugyanakkor az államtól a közép- és felsőoktatás magyar jellegének megőrzését, kiterjesztését várta. Reformja a nyelv kultúraterjesztő és asszimilációs szerepének általános tézisében gyökerezett, s a nemzeti kultúr állam értelmiségének „grammatikai”-érzelmi összecsiszolását szolgálta.

Beksics az egyházpolitikai harcok idején sürgős kormánylépéseket követelt. A király – kormány által gyakorolt – főkegyúri és felügyeleti jogainak megerősítését sürgette, a Rómától való függetlenségről értekezett. Az állam és a katolikus egyház között kialakult történelmi kapcsolat szétbontásától elzárkózott, ezért valójában csak igen szűk körű katolikus autonómiában gondolkodott. Az egységes házassági jog égisze alatt az általános állami anyakönyvezés és a kötelező polgári házasság bevezetését szorgalmazta, arra gondolt, hogy a magyarosítás folyamatában kimagasló szerepre hivatott zsidóságot ezzel lehet a nemzeti törekvések mellé állítani – a liberális szabadság gondolattal szerette volna átszőni és megerősíteni a nemzeti szerkezet laza hálóját. A törvénykezéssel újabb lökést kapott a politikai katolicizmus kibontakozása, amelyet ő mind a magyarság hegemoniája, mind a közjogi struktúra szempontjából káros folyamatnak tartott.

A kilencvenes évek további aggodalmakat keltettek Beksicsben. Hiába ajánlotta korábban – a politikai realitásokkal számolva – a hitbizományok korlátozását a birtokmegkötések körül zajló vitában, hiába sürgette a külföldi tőke és szakértelem megnyerésével összekapcsolt ipar- és kereskedelem pártoló politikát, sepsiszentgyörgyi képviselőként közvetlenül szembesült Székelyföldnek és egész Erdélynek az ország többi részéhez mért súlyos elmaradottságával. A magyarosító-magyarosító nemzeti állam „keleti bástyájának” megerősítéséért akcióttervet dolgozott ki. Véleménye az volt, hogy a legfontosabb feladat a házi ipari termékek előállításában jeles, viszont nagyiparral nem rendelkező vidék gazdasági megsegítése, alkalmazható hitelrendszer kidolgozása és pénzintézet alapítása lenne, továbbá szakiskolák létesítése, a vasúthálózat fejlesztését igényelte. Fejtege-

tései orosz, román veszélyről és a Székelyföld tradicionális stratégiai jelentőségéről szóltak.

Beksics már korán felhasználta a Statisztikai Hivatal adatait, és maga is végzett kutató-statisztikai felméréseket, korszerű összehasonlító elemzéseket, az etnográfia és a demográfia pedig tovább szélesítették eszköztárákat. Gondolkodását a szociáldarwinizmus szelleme hatotta át, hitte, hogy a pozitív tudományokkal fel lehet építeni a küzdelemben álló népek („fajok”) fejlődési és visszaesési állapotának rendszerét. A fajok globális harcának víziójába illesztette az áthidalhatatlan magyar–román antagonizmust, s kimutatta a Monarchia keleti kultúrmissziójának erős indokolhatóságát. Meggyőződése volt, hogy a fajokat a vallás és a nemzet eszméje kövacsolhatja egységbe, illetve hogy fontos szerepet játszik a szabadság is egy nép életében. A századvéghez közeledve Spencer evolucionista tanainak térhódításával párhuzamosan zajlott az asszimilációval kapcsolatos nézeteinek átforgalmazása. A nyelvi beolvadás csekély eredményeit tapasztalva nemzeti állama ebben az időben már nem „grammatikai” kohézióval működött, nyelvtudástól, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül a magyar állam és a nemzeti törekvések iránti lojalitást várt el.

A szláv, de főleg a román nemzeti mozgalmakat a századforduló hajnalán a magyarság számbeli súlyával kívánta ellenpontosítani, s ezért a demográfiai természetű gondok megoldására különösen nagy figyelmet fordított. A magyarság országos szaporodási arányával elégedett volt, azonban a Dunántúlon és az Alföldön megmutatkozó születésszám-visszaesés nyugtalanította – ennek okait a földbirtokviszonyokban fedezte fel. A kedvezőtlen folyamatok visszafordítására expanzív gazdaságpolitikát javasolt: az állami és községi birtoktestek egy részének felparcellálásával, a hitbizományok átköltöztetésével akart teret nyitni az agrárnépesség növekedésének, illetve a dél-magyarországi és az erdélyi régió betelepítését tervezte. A hódító magyarság Kárpát-medencei növekedésével együtt haladt a beksicsi középosztály átalakulása. A középbirtokos nemesség vagyoni romlása, az intelligencia vagyontalansága miatt azt új elemekkel óhajtott felfrissíteni, morálisan megerősíteni: a regenerálás nagy művéhez a gazdagodó parasztságot hívta segítségül.

Beksics több művében foglalkozott reformjavaslataival, de mindenekelőtt a számbeli terjeszkedésre ítélt ország közjogi beágyazottságával. Politikai rendszerhordozó fogalmai: a Pragmatica Sanctio – 1848–1867 által bizonyított történeti jogfolytonosság, illetve a kettős egységre épülő közösség, amelynek lényege a jogátruházás, a joglekötés. Számára a kiegyezés közjogilag befejezett, szorosan körülhatárolt alap volt, fejleszteni csak nemzeti értelemben tudott és akart, s ezzel egyre nagyobb távlatokat nyitott meg. Egyre bizonyosabb lett abban, hogy Ausztria belső problémáit képtelen megoldani, ezért élete utolsó éveiben a birodalom irányításának átvételét propagálta. Nem tartotta lehetetlennek, hogy a gazdaságilag és kereskedelmileg önállósuló ország a jövőben demográfiai fölényre tegyen szert, távlati jóslatában 20 milliós magyarság szerepelt. Nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a történelmi múlt iránt igen fogékony Beksics a Bécsen hódolásra kényszerítő Máttyás politikájában találta meg az új magyar

hatalmi törekvések történeti előképét. Az új évszázad hajnalán Magyarországot a nagyhatalmi státus vagy a pusztulás kényszerű választási lehetősége elé állította.

* * *

Beksics szellemi tájékozódása a XIX. század második felének egyik jellemző eszmeáramlatában haladt előre. Pályáját az egyéni szabadság bővületében kezdte, jogállami intézményekben gondolkodott, és egy modern polgárosult társadalommal számolt. Annak gyengésege folytán azonban liberális szellemben a nemzet-problematikát nem tudta megoldani, és az etatizmus felé fordult, amely viszont az állam és a társadalom közötti egyensúly megbillenéséhez vezetett. Erősen kötődött a kor historizáló gondolkodásához, bár a dzsentrikérdésben nem osztotta a konzervatív nézeteket. Középosztályprogramja a korszak jellegzetes társadalmi reform-elképzeléseinek sorába illeszkedik, mint ahogy az evolúciós tanokból következő merész asszimilációs tervei is. A liberálisok jelentős részéhez hasonlóan modernizációs programja mindinkább a nacionalizmus, a nacionalista ábrándképek irányába tartott, így neve olyan politikusokkal kapcsolódott össze, mint Rákosi Jenő vagy Hoitsy Pál.